MIHAI CIMPOI

Institutul de Filologie
(Chişinău)

REBREANU ŞI DOSTOIEVSKI (modelul „albiei adânci”)

Abstract

In this study the academician Mihai Cimpoi speaks about Dostoyevsky's impact upon Rebreanu, the impact that was recognized by the latter in several interviews. In the opinion of the Romanian novelist, Dostoevsky is the kind of creator of true, "serious" art, with ethical and human value, which is contrary to the one who takes art as "a toy". Rebreanu himself proposes, in his novels, to meditate, in Dostoevskian terms, on human life, meaning of creation, aesthetic condition of the novel and its modern reorientation towards exploring the psychology of depths.

Este indiscutabil statutul de *pionierat* şi *patternierat* pe care Dostoievski îl are în domeniul psihologiei abisale sau existenţiale.

Unul dintre marii scriitori ai secolului al XX-lea, Albert Camus, se modelează anume după „universul lui Dostoievski”, „foarte aprofundat fiecăruia dintre noi”: „Creaturile lui Dostoievski, acum o ştim bine, nu sunt nici stranii, nici absurde. Ele seamănă cu noi, avem aceeaşi inimă” (*Secolul 20*, nr. 4, 1969, p. 134).

Camus decriptează, în opera dostoevskiană, un „nihilism contemporan” configurat înaintea lui Nietzsche, o punere a problemei absurdului care nu certifică prezenţa absurdului ca atare, ci mai degrabă a unui „absurd creştin”, semnificat şi prin „prevestirea vieţii ca atare”.

Remarcând impactul lui Dostoievski asupra unor mari scriitori existenţialişti de talia lui André Gide, Jean-Paul Sartre, Stefan Zveig, James Joyce, Thomas Mann, Virginia Woolf, Franz Kafka, profesorul Ioan Mânzat afirmă ipotetic: „Este posibil sa-l fi influenţat şi pe Liviu Rebreanu” (Ioan Mânzat *Psihologia creştină a adâncurilor*. *F.M. Dostoievski contra S. Freud*, ed. a II-a, Bucureşti, 2009, p. 579).

Referindu-se şi la tratatul său de istorie universală a psihologiei, Ioan Mânzat identifică în Dostoievski un existenţialist creştin care dezvoltă *psihologia moralei transcendente* ce „oferă prezenţei răului din existenţă soluţia restituţiilor în eternitate”: Idealul lui Dostoievski este cel evanghelic.

Drumul salvării este cel al credinţei creştine, al speranţei, iubirii şi iertării. Întreaga evocaţie a lui Dostoievski este străbătută de patosul învierii morale, al recuceririi sensului înalt şi pur al vieţii. Spiritul domină psihismul şi organicul. Filosofia existenţială se transformă în artă prin psihologie” (*Ibidem*).

Impactul lui Dostoievski asupra lui Rebreanu este recunoscut chiar de acesta în câteva interviuri. Nu sunt referinţe sporadice care consemnează anumite aderenţe de ordin tipologic, structural-„familial” (în sens că fac parte din aceeaşi familie de spirite) sau de ordinul modului scriiturii (în sens barthesian). Descifrăm în aceste profesiuni de credinţă,

BDD-A6872 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:47 UTC)

o meditație dostoievskiană asupra sensului creației, condiției estetice a romanului şi reorientării moderne a acestuia spre explorarea psihologiei adâncurilor. La întrebarea despre cărțile „pe care le-a iubit cel mai mult în viață" Rebreanu răspunde în mod concret, făcând şi dovada unei fidelități netrădate: începe cu *Don Quijote*, continuă cu Swift şi Tolstoi, din care nu uită întâia lectură din *Război şi pace* (cea mai iubită din Tolstoi), cu *Crimă şi pedeapsă* (numită *Raskolnikov*) şi *Frații Karamazov*, „poate cel mai zguduitor din Dostoievski", *Wilhelm Meister* a lui Goethe şi *Sufletele moarte* a lui Gogol (Niculae Gheran, Andrei Moldovan, *Liviu Rebreanu prin el însuşi*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2008, p. 335).

Dostoievski este tipul de creator de artă adevărată, „serioasă", cu valoare *etică* şi umană opus tipului de creator care ia arta drept „jucărie" cu „o durabilitate efemeră pe care o merită". Este ceea ce explică forța expresivă şi persuasivă a romanului *Crimă şi pedeapsă*, al cărui erou se impune printr-un zbucium psihologic ce te urmăreşte săptămâni şi chiar ani de zile întregi: „Natural, mărturiseşte într-un interviu dat lui I. Valerian din *Viața literară* (nr. 1, februarie 1926), gluma place mai mult ca seriosul, dar nu stărui mult asupra lui. Te mai gândeşti oare a doua zi şi la paiața care te-a distrat o seară, la circ? Pe când zbuciumul întunecat din *Crimă şi pedeapsă* te urmăreşte săptămâni şi chiar ani de zile. Din operă se cunoaşte scriitorul. Cel care-şi trăieşte viața cinic şi paradoxal va utiliza în locul *vieții* (subl. În text – *n*. *n*.) adevărate aforisme amorale şi figuri de stil. Pentru el prezentul e totul. Neurmărind nici un ideal estetic, singura lege după care se conduce este a zvârli cu praf în ochii contimporanilor. Pot să scriu eu o astfel de lucrare? Evident că nu. Lumea mă cunoaşte ca om normal şi nu merge să fiu altfel în scris" (*Ibidem*, p. 80-81).

Normalitatea artei (româneşti) este asigurată de *idealul estetic* şi *idealul moral*, *dostoievskismul* fiind atât de apropiat *eticismului ardelenesc* care este, în viziunea sa, „un stil artistic şi un stil moral care colorează opera". Pledoaria pentru *spiritus loci*, pentru „culoarea regională", este, astfel, o pledoarie pentru adevărat, serios şi uman (– etic): „Socot că ardelenismul e un fel de eticism în artă, o lege a artei – cu locul, cu cerul, cu pământul, cu omul şi cu viitorul ei" (*Ibidem*, p. 160).

Liviu Rebreanu face o lungă mărturie despre *Gorila*, pe care l-a conceput ca pe un roman *social*. Există, aminteşte el, o obişnuință de a vedea romanul social numai în forme sociale, precum apare la Swift, Thomas Mann, Balzac. „Or, vezi dumneata, se adresează el către interviewer, pe Balzac, în *Comedia umană*, făcând satiră? Dar Tolstoi, dar Dostoievski! Oarecum satiric e Gogol, în *Suflete moarte*, dar satira e disimilată sub umorul care te face să râzi" (*Ibidem*, p. 248, 291).

Gorila e un monstru sufletesc, e tipul parvenitului, reprezentând o clasă de oameni, supuşi unei neantiznate politizări. „Dacă *Răscoala* cuprindea revoluția sufletului țărănesc, *Gorila* cuprindea evoluția sufletului orăşenesc, la o răscruce de drumuri, de destine. Acțiunea acestei cărți adună şuvoaiele ce intră în semnificația socială a materialului ei. Nu aduce romanțări de iubiri platonice, nici fluturări de batistă, nici feerii, ci sapă albie adâncă, pe unde viu vijelioase apele prăbuşirilor, ale prefacerilor sufletelor şi instituțiilor acestui neam" (*Ibidem*, p. 251).

Albia adâncă trimite, fără îndoială, la Dostoievski, care este adus ca argument şi în ce priveşte specificul național, greu de… specificat: „Specificul însă nu se poate… specifica,

BDD-A6872 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:47 UTC)

fiindcă el cuprinde, în egală măsură, atât sensibilitatea, cât şi filosofia, peisagiul şi limba unui popor, stilul său de viaţă, morala, semnificaţia biologică şi atâtea alte elemente. Ceea ce interesează nu este un singur aspect, ci toate împreună. Cine ar putea spune că Goethe nu este german, Dante italian sau Dostoievski rus?" (*Ibidem*, p. 347).

Urmărind atent afirmaţiile privind noile formule romaneşti pe care le impune modernitatea, identificăm un adevărat program dostoievskian. La întrebarea care este „baza constructivă a romanului în genere?" (interviu de Ion Drăgănescu, din 19 iulie 1935), vorbeşte despre imposibilitatea de a construi un roman fără psihologie („este singurul punct de importanţă capitală"), de necesitatea imperioasă de a sufla viaţă, ca Tatăl Creator, fiecărui personaj, şi de a-i cunoaşte şi a-i prinde în scris Viaţa sufletească. Condiţia indispensabilă pentru un scriitor este aceea „de a fi un psiholog cu tendinţe scriitoriceşti", „de a face o legătură între moment şi personagiu": „Ca atare trebuie să trăieşti intens sau să te transpui în personagiul ce necesită acţiunea, pentru a vedea cum poţi să caracterizezi pornirile lui. Să descrii evoluţia psihică de la un moment la altul şi tot atât de factorii ce cauzează sentimentele. În zadar vei căuta să descrii o scenă, dacă nu vei scoate în evidenţă psihologia personagiului respectiv. Căci ceea ce urmăreşte lectorul este de multe ori starea psihologică în raport cu momentul. Prin urmare, psihologia este punctul fundamental al romanului. De altfel şi romanul strein e nelipsit de psihologie. De pildă, Proust, cunoscutul romancier francez, a atins punctul celebrităţii prin romanul psihologic".

E un crez narativ dostoievskian, constând în focalizarea momentului care „zguduie" Întregul (expresia e din *Crimă şi pedeapsă*) şi determină angajarea psihologică a personajului „în raport cu momentul", după cum susţine Rebreanu. (În precuvântarea la nuvela *Smerită* ne vorbeşte despre ordinea psihologică a naraţiunii şi despre un personaj ipohondric care-şi adună „gândurile într-un punct") (Dostoievski, *Polnoe sobranie socinenii*, v. 24, Leningrad, 1982, p. 5 şi 6).

BDD-A6872 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:05:47 UTC)